مقاله‌شناختی

مقایسه چاپ آفاق از کتاب جمال الاسبوع با چاپ منشورات الرّضی بر پایه مقابله

حامد متوادی[1]

چکیده

میراث علمی گذشتگان در طول سالیان متمادی و بر اثر نسخه‌برداری‌های متعدد از آسیب‌های متنی مصون نبوده است. یکی از پژوهش‌های متن محور جهت رفع آسیب‌های متنی و دستیابی به متون اصلی، مقابله نسخه‌های چاپ شده است. برخی از نسخه‌های چاپ شده به دفعات مورد تحقیق پژوهشگران قرار گرفته‌اند و مقابله این نسخ به معرفی چاپ‌های ارزنده از حیث تحقیق کمک می‌کند. سید ابن طاووس از دانشمندان پرتلاشی است که در حوزه دعا تألیفات ارزشمندی به جای گذاشته و این آثار همواره مورد توجه عالمان و مردم بوده است. کتاب جمال الاسبوع با موضوع اعمال، نمازها و دعاهای ویژه ایام هفته یکی از نگاشته‌های سید ابن طاووس است. نگاشته حاضر برای نخستین‌بار دو نسخه مشهور از این کتاب را با روش مقابله بررسی کرده و آسیب‌های متنی آن را دسته‌بندی می‌کند.

کلیدواژه‌ها

سید ابن طاووس، مقابله متون حدیثی، متن پژوهی، علوم حدیث

درآمد

تلاش برای نسخه‌برداری و تکثیر متون در گذشته با محدودیت‌هایی همراه بوده و از این جهت نسخه‌های چاپی همواره دستخوش آسیب‌های متنی بوده است. تصحیف و افتادگی حروف یا کلمات نمونه‌هایی از آسیب‌های متون حدیثی است. گاهی تفاوت‌های به‌وجود آمده در متون حدیثی به‌گونه ای است که مفهوم و برداشت نادرستی را به مخاطبان منتقل می‌کند. با روش «مقابله» علاوه‌بر کشف تفاوت‌های متنی نسخ، می‌توان متن اصلی را بازسازی کرد. این نوع پژوهش به مصون ماندن

---

۱. پژوهشگر مؤسسه میراث کتاب و سنت، قم.

متون حدیثی از آسیب‌های احتمالی کمک می‌کند. در پژوهش پیش رو دو چاپ مختلف از کتاب جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع بررسی شده و تفاوت‌های متنی آن بصورت دسته بندی ارائه می‌شود. کتاب جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع مجموعه‌ای از دعاها، اذکار و زیارت‌های معصومان‌علیهم‌السلام را دربر دارد که سید ابن طاووس آن را گردآوردی کرده است. در این کتاب به جز فصل اول که درباره نماز هدیه به ارواح چهارده معصوم‌علیهم‌السلام است، بقیه ابواب، به ایام هفته اختصاص دارد. ذکر اعمال، نمازها و دعاهای مختص ایام هفته از ویژگی‌هایی است که موجب اقبال عمومی به این اثر گشته و زمینه چاپ‌های مختلفی آن را فراهم آورده است. این چاپ‌ها به دلیل بهره‌گیری از نسخه‌های مختلف خطی، با یکدیگر تفاوت دارد. شناخت این تفاوت‌ها زمینه بهره‌گیری بهتر از چاپ‌ها را فراهم می‌کند. در این نگاشته، چاپ مؤسسه آفاق و منشورات الرّضی (دار الرّضی) به روش مقابله با یکدیگر مقایسه می‌شود. نسخه الکترونیکی کتاب جمال الاسبوع در نرم‌افزارهای «مکتبة اهل البیت‌علیهم‌السلام» با چاپ آفاق و «جامع الاحادیث» با چاپ دار الرّضی قابل دسترسی است اما مقاله کنونی از کتاب مطبوع استفاده کرده تا آسیب‌های این دو نرم‌افزار، به نگاشته حاضر سرایت نکند.

الف) فهرست نسخه‌های خطی جمال الاسبوع

در فهرستگان نسخ خطی ایران (فنخا) یازده نسخه از کتاب جمال الاسبوع معرفی شده است.[۲] با توجه به اطلاعات موجود در فنخا، شش مورد از این دست‌نوشته‌ها، تصحیح شده است. منظور از تصحیح در نسخه‌های خطی آن است که کسی دست‌نوشته را با متن اصلی آن مقابله کرده و خطاهای احتمالی را تصحیح نموده، جاافتادگی‌ها را جبران کرده و احیاناً چیزهای دیگری هم در حاشیه آورده است. بنابراین، تحقیق کتاب بر اساس نسخه‌های دارای تصحیح اولویت دارد.

ردیف	محلّ نگهداری	ش نسخه	تاریخ کتابت	تعداد برگ	کاتب	وضعیت تصحیح
۱	قم: مرکز احیاء	٤١٥١	١٠٧٨ق	٢١٠	محمّد باقر	دارد
۲	قائن/ جعفریه	١٤٥/١	١٠٨٩ق	٩٣	ذکر نشده	ندارد
۳	قم/ گلپایگانی	٢٧/٢٢٠-٥٥٥٠	قرن١٢	٧٤	ذکر نشده	ندارد

۲. ج۱۰، ص۲٦٠ و۲٦١.

٤	مشهد/ مدرسه امام هادی علیه‌السلام	٦٠١	قرن۱۲	۲۸۱	ذکر نشده	ندارد
٥	نجف‌آباد: حججی	١٤١	۱۲۷۲ق	۲٤۹	ذکر نشده	دارد
٦	مشهد/ گوهرشاد	٥۳۸	۱۲۸٦ق	۱۷۲	قاسم‌بن‌احمدبن‌سیدصالح بن‌سیدقاسم‌بن‌سیدمحمد فحام حسینی نجفی	ندارد
۷	قم: مرکز احیاء	۳٦٦٠/۱	۱۲۸۹ق	۲۲۹	محمّد حسینی	دارد
۸	قم: مرعشی	۱۱۹٤۷/۱	قرن١٤	۷۳	ذکر نشده	دارد
۹	مشهد: رضوی	۳٤۸٥۳	۱۳۰۷ق	۱۹٥	حسن بن محمّدباقر حایری اصفهانی	دارد
۱۰	قم: مرکز احیاء	۲۳۱۱	۱۳۱۰ق	۱۳۹	عبدالله بن میرزا مهدی جیلانی	دارد
۱۱	قم: فیضیه	۱٦۹۷	۱۳۲۹ق	۱۷۰	شیخ عبّاس محدّث قمی	ندارد

ب) ویژگی‌های کلی جمال الاسبوع چاپ‌شده

چاپ آفاق با تحقیق آقای جواد قیومی جزه‌ای اصفهانی سال ۱۳۷۱ه.ش منتشر شده است. محقق در مقدمه کتاب بیان کرده علیرغم جست‌وجوی بسیار، تنها از یک نسخه خطی برای تحقیق استفاده کرده و آن به خط اسدالله بن محمدکاظم موسوی خوانساری بوده که این نسخه در سال ۱۳۲۹ه.ق نگارش شده (شماره ۱۱ جدول) و چاپ سنگی آن نیز یک سال بعد یعنی در سال ۱۳۳۰ه.ق به انتشار رسیده است. البته ظاهراً جست‌وجوی محقق کتاب کافی نبوده و ادعای وی قابل نقد است؛ چراکه طبق جدول بالا، نسخه‌های دیگری در آن زمان وجود داشته و محقق از دستیابی به آنها غافل بوده است. اما یکی از ضعف‌هایی که در چاپ منشورات دار الرضی به چشم می‌خورد، نداشتن مقدمه محقق در ابتدای کتاب است که باعث مجهول ماندن هویت محقق است. البته در خاتمه کتاب نامی

از علم‌الهدی نقوی کابلی برده شده است که به نظر می‌رسد وی بعد از حاشیه و تعلیقه کتاب، آن را در سال ۱۳۳۰ه.ق به چاپ رسانده است.[3] بنابراین می‌توان گفت چاپ منشورات الرضی دارای تحقیق است و تحقیق آن را علم‌الهدی نقوی کابلی انجام داده است و با توجه به اینکه هردو چاپ از یک نسخه برای تحقیق استفاده کرده است، به نظر می‌رسد تفاوت‌های موجود مربوط به محققان کتاب است.

ج) تفاوت‌های دو چاپ در عناوین فصل‌ها

با بررسی فصل‌بندی و عناوین فصل‌ها، تفاوت چندانی در این دو چاپ یافت نشد؛ بنابراین، معلوم می‌شود که عناوین فصل‌ها از سوی مؤلف داده شده است. هردو چاپ دارای چهل و نه فصل و ترتیب عناوین در هردو چاپ یکسان است. درج و سقط و نیز جایگزینی حروف، کلمات و گاهی عبارات در عناوین برخی از فصل‌ها به چشم می‌خورد که به نظر می‌رسد این تفاوت‌ها مربوط به مستنسخ باشد. در جدول زیر تفاوت‌های موجود در عناوین فصل‌ها به‌صورت برجسته و خطدار مشخص شده است.[4]

ردیف	شماره فصل	چاپ آفاق	چاپ منشورات الرضی	نوع تفاوت
۱	٦	من اختیاره للسفر کما رویناه (ص۱۱٥)	و أنا مختار للسفر بما رویناه (ص۱٦۹)	جایگزینی
۲	۱۲	فی زیادة دعوات و عبادات لیلة الجمعة (ص۱۲٥)	فی زیادة مهمات و عبادات لیلة الجمعة (ص۱۸٥)	جایگزینی
۳	۲٦	فیما نذکره من زیارة جامعة مختصرة للنبی و الأئمة صلوات الله علیهم أجمعین فی یوم الجمعة و فضل الصلاة علیهم و معناها. (ص۱٥۳)	فیما نذکره من زیارة جامعة مختصرة للنبی و الأئمة صلوات الله علیهم أجمعین فی یوم الجمعة و فضل الصلاة علیهم. (ص۲۳۱)	درج و سقط

۳. ص٥٤١.

٤. در جدول‌های دیگر نیز تفاوت‌ها به همین شیوه برجسته و خطدار نشان داده می‌شوند.

٤	٢٩	فيما نذكره من صفات أربع صلوات لمولاتنا فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه و آله فی يوم الجمعة و صلوات و دعوات للائمه من ذريتها علیهم السلام (ص١٧١)	فيما نذكره من صفات أربع صلوات لمولاتنا فاطمة بنت رسول الله صلی الله علیه و آله فی يوم الجمعة. (ص٢٦٣)	درج و سقط
٥	٣٥	فيما نذكره من أربع صلوات ودعوات مختارات للحاجات فی يوم الجمعة (ص٢٠٦)	فيما نذكره من أربع صلوات و دعوات مختارات فی يوم الجمعة (ص٣٢٦)	درج و سقط
٦	٣٧	فيما نذكره من دعاء فی يوم الجمعة بغير صوم و لا صلاة للحاجة و الامان من كل مكروه (ص ٢١٨)	فيما نذكره من دعاء فی يوم الجمعة بغير صوم و لا صلاة (ص٣٤٦)	درج و سقط
٧	٤٤	فيما نذكره من تمام رواية نافلة الجمعة المتضمنة لتأخر ست ركعات بعد ظهر يوم الجمعة (ص٢٦٩)	فيما نذكره من تمام رواية نافلة الجمعة المتضمنة لتأخر ست ركعات تصلی بعد ظهر يوم الجمعة (ص٤٣٦)	درج و سقط
٨	٤٥	فيما نذكره من صلاة ركعتين للأمان من الجمعة إلى الجمعة بعد صلاة الظهر يوم الجمعة (ص٢٧١)	فيما نذكره من صلاة ركعتين للأمان يو من الجمعة إلى الجمعة بعد صلاة الظهر يوم الجمعة (ص٤٣٩)	جايگزينی
٩	٤٨	فيما نذكره من صلاة ركعتين بعد صلوة العصر من يوم الجمعة و فضلها	فيما نذكره من صلاة العصر ركعتين بعد العصر من يوم الجمعة و فضلها	درج و سقط

۱۰	٤٠	فيما نذكره من ترتيب نوافل الجمعة بالرواية التى تقدم منها اثنتى عشرة ركعة غير ركعتى قبل صلاة الظهر و يؤخر منها ست ركعات يصليها بين الظهرين ذكر ما نورده من الرواية بذلك	فيما نذكره من ترتيب نوافل الجمعة بالرواية التى تقدم منها اثنتى عشرة غير ركعتى قبل صلاة الظهر و يؤخر منها ست ركعات يصليها بين الظهرين ذكر ما نورده من الرواية بذلك	درج و سقط

د) تفاوت‌های دو چاپ در ارائه متن

۱. جایگزینی

برخی واژگان و جمله‌های موجود در این دو چاپ با یکدیگر متفاوت است و اغلب این تفاوت‌ها در پاورقی طبع آفاق تذکر داده شده است. ابتدا تفاوت‌هایی که مربوط به جایگزینی حروف و کلمات است در جدول زیر گزارش می‌شود:

ردیف	شماره فصل	چاپ آفاق	چاپ منشورات الرضی
۱	۳	فَأَخَذَنی مَا تَقَدَّمَ (ص۳۵)	فَأَخَذَ فِی مَا تَقَدَّمَ (ص۲۵)
۲	۳	أَنی طاهِرٌ بِوَلَایتِك (ص۳۹)	أَنِّی ظَاهِرٌ بِوَلَایتِك (ص۳۲)
۳	٤	ذَلّتْ لَهُ الْجِبَال (ص٥٥)	دَانَتْ لَهُ الْجِبَال (ص٦٣)
٤	٤	فَأَنْتَ لَطِيفٌ تجُودِ بِرَحْمَتِكَ عَلَى الْمُسْرِفِين (ص٦١)	فأَنْتَ لَطِيفٌ بجُودِكَ وَ بِرَحْمَتِكَ عَلَى الْمُسْرِفِين (ص٧٤)
٥	٤	كُلَّ وَاحِدَةٍ منها (ص٧٥)	كُلَّ وَاحِدَةٍ منهم (ص٩٩)
٦	٤	وَ أَنْ تَرْزُقَنِی عَافِيَةَ الْعاجِلَة (ص٦٥)	و أَنْ تَرْزُقَنِی عَافِيَةَ الْآجِلَة (ص٨٠)
٧	٤	مَا افْتَرَضْتَ عَلَى لِلْآبَاءِ وَ الْأُمَّهَاتِ وَ واجِبَّهُمْ (ص٦٨)	مَا افْتَرَضْتَ عَلَى لِلْآبَاءِ وَ الْأُمَّهَاتِ وَ أَحِبَّهُمْ (ص٨٦)

۸	٤	وَ خیرَ اَیّامی یوْمَ أَلْقَاك (ص۷۱)	وَ جَزَایای یوْمَ أَلْقَاك[۵] (ص۹۲)
۹	٤	وَ اجمِلْ لَهَا مِنْکَ النَّظَر (ص۵۳)	وَ احْمِلْ لَهَا مِنْکَ النَّظَر (ص٦۰)
۱۰	٤	وَ یکْتُبَ مَکَانَهُ سَعادته (ص۷۵)	وَ یکْتُبَ مَکَانَهُ سَعِیدا (ص۹۸)
۱۱	٤	وَ مأتِی مَرَّةً قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَد (ص۷۸)	وَ یأْتِی مَرَّةً قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَد (ص۱۰٤)
۱۲	٤	أَسْأَلُکَ بِاسمک الْعَظِیمِ (ص۸٤)	أَسْأَلُکَ بِحَقِّکَ الْعَظِیمِ (ص۱۱۷)
۱۳	٤	مُحَمَّدُ بْنُ الْحسَنِ الْآجُرِّی (ص۹۵)	مُحَمَّدُبْنُ الْحُسَینِ الْآجُرِّی (ص۱۳٦)
۱٤	٤	عَنْ أَبِی حفص عَنْ حُمَیدٍ الطَّوِیل (ص۹۵)	عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَنْ حُمَیدٍ الطَّوِیل (ص۱۳٦)
۱۵	٤	علی بن الحسن (ص۹۹)	علی بن الحسین (ص۱٤۳)
۱٦	٤	وَ لَمْ یکْتُبْ عَلَیهِ خَطِیئَةَ البتّة (ص۱۰۲)	وَ لَمْ یکْتُبْ عَلَیهِ خَطِیئَةَ السَّنَة (ص۱٤۹)
۱۷	۵	یا أَعْدَلَ الْفَاضِلِین (ص۱۱۲)	یا أَعْدَلَ الْفَاصِلِین (ص۱٦۵)
۱۸	۱۱	سلمة بن حیان (ص۱۲٤)	سهل بن حیان (ص۱۸٤)
۱۹	۱۵	ولا تُطمِعَنَّ (ص۱۳٤)	ولا تُطمِع (ص۲۰۰)
۲۰	۲۰	ابی نصر (ص۱٤۷)	ابی بصیر(ص۲۲۱)
۲۱	۲۱	لایهبطون (ص۱٤۹)	لَا یبْسُطُونَ (ص۲۲٤)
۲۲	۲٤	علی بن الحسن بن الفضال (ص۱۵۱)	علی بن الحسین بن الفضال (ص۲۲۷)
۲۳	۳۰	اللهم کلما... (ص۱۸۷)	اللَّهُمَّ کَمَا دَعَوْتُکَ لِنَفْسِی (ص۲۹۳)

۵. در چاپ دارالرضی نرم افزار جامع الاحادیث، «جزای» آمده است.

۲۴	۲۶	زید ابی اسامة الشحام (ص۱۵۵)	زید بن اسامة الشحام (ص۲۳٤)
۲۵	۳۰	اللهم انی افتتح القول (ص۱۸۸)	اللَّهُمَّ إِنِّی أَفْتَتِحُ الثَّنَاء (ص۲۹٤)
۲٦	۳۱	إِذَا صِرْتُ إِلَی دَارِ الْبَلی (ص۱۹۹)	إِذَا صِرْتُ إِلَی دَارِ الْبَلَاء (ص۳۱٤)
۲۷	۳۱	كَفَّلْتُكَ دیونی وَ دُیونَ خَلْقِك (ص۲۰۱)	كَفَّلْتُكَ ذُنُوبِی وَ دُیونَ خَلْقِك (ص۳۱۹)
۲۸	۳۹	عن الحسن عن اخیه الحسین بن علی بن یقطین (ص۲۳۰)	عن الحسین عن اخیه عن الحسن بن علی بن یقطین (ص۳٦۹)
۲۹	۳۹	لن تقدر علیه (ص۲۳)	لن نقدر علیه (ص۳۷۲)
۳۰	۳۹	لن تقدر علیه (ص۲٤۰)	لن نقدر علیه (ص۳۸٦)
۳۱	۳۹	و ان تبارک علی محمد و آل محمد بافضل برکاتک (ص۲٤۰)	و ان تبارک علیهم بافضل برکاتک (ص۳۸۷)
۳۲	٤۰	لمنازل المتقین (ص۲٤۷)	لمنازل الیقین (ص۳۹۹)
۳۳	٤۳	فلن اعود فی شیء (ص۲٥٦)	فلن اعود لشیء (ص٤۱٤)
۳٤	٤۷	وِ بَرَأْتَهُ وِ أَنْشَأْتَه (ص۲۸۷)	أَوْ بَرَأْتَهُ أَوْ أَنْشَأْتَه (ص٤۷۰)
۳٥	٤۷	وَ نُورِ الْهُدَی وَ مَعْدِنِ الْوَفی (ص۲۹۹)	وَ نُورِ الْهُدَی وَ مَعْدِنِ الْهُدَی (ص٤۹۱)
۳٦	٤۷	إِنَّ فِی الْغُرْفَةِ ابْنَته (ص۳۰۲)	إِنَّ فِی الْغُرْفَةِ ابْنَةً لَا تَدَع (ص٤۹٦)
۳۷	٤۷	وَ أَهْلِكْ بِعَدْلِهِ كُلَّ جائر (ص۳۰٦)	وَ أَهْلِكْ بِعَدْلِهِ كُلَّ جَبَّار (ص٥۰٤)
۳۸	٤۳	و لا عاجز عما (ص۲٦٤)	و لا عاجز لما (ص٤۲٦)
۳۹	٤٦	مَنْ أَرَادَ أَنْ یحْبَل له (ص۲۷۱)	مَنْ أَرَادَ أَنْ یحْمَل له (ص٤٤۰)

٤٠	١٧	إِخباتِ الْمُنْيبِين (ص١٤٠)	اجْتِنَابَ الْمُنْيبِين (ص٢٠٩)
٤١	٣١	تَفَضَّلَ عَلَى بِرَحْمَتِكَ وَ جُودِكَ وَ تَوَحَّدَنِی بِنَظَرِك (ص١٩٥)	تَفَضَّلَ عَلَى بِرَحْمَتِكَ وَ جُودِكَ وَ تُوجِدَنِی بِنَظَرِك (ص٣٠٧)
٤٢	٣	بِحَقِّ ابْنِ عَمِّكَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلَيكمْ أجْمَعِين.	بحَقِّ ابْنِ عَمِّكَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلَيهِمْ أجْمَعِينَ

نکته قابل ذکر اینکه موارد اندکی از این تفاوت‌ها در چاپ منشورات الرضی و در حاشیه کتاب، توسط محقق تذکر داده شده است؛ مانند کلمه‌های «لما »، « يحْمَل »، « اجْتِنَابَ »، « تُوجِدَنِی » و نیز «عَلَيهِمْ »در ردیف‌های ۳۸ تا ٤٢ جدول بالا که در حاشیه کتاب منشورات الرضی به وجه دیگرِ این کلمه‌ها اشاره شده است.

۲. درج و سقط

یکی دیگر از ویژگی‌های چاپ آفاق این است که محقق کتاب علت افزودن برخی از عبارات را نیز در پاورقی ذکر می‌کند؛ مانند عبارت «رکعتان أُخراوان» که در ابتدای دعای یوم الخمیس قبل از ذکر سند اضافه شده است[٦] که محقق بیان می‌کند دلیل این افزونه، تطبیق با کتاب مصباح المتهجد بوده است. در جدول زیر موارد درج و سقط گزارش می‌شود:

ردیف	شماره فصل	چاپ آفاق	چاپ منشورات الرضی
١	٣	وَ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَ صَلَوَاتِ مَلَائِكَتِكَ المقربين وَ أَنْبِيائِكَ الْمُرْسَلِين (ص٣٧)	وَ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَ صَلَوَاتِ مَلَائِكَتِكَ وَ أَنْبِيائِكَ وَ الْمُرْسَلِين (ص٣٩)
٢	٣	بمَنْزِلَتِهِ عِنْدَكُم (ص٣٧)	مَنْزِلَتِهِ عِنْدَكُمْ (ص٣٩)
٣	٤	رَبِّ أَنْتَ الْمَعْبُودُ وَ أَنْتَ الْمَسْئُولُ وَ أَنْتَ الْمُطَاع (ص٤٨)	رَبِّ أَنْتَ الْمَعْبُودُ وَ أَنْتَ الْمُطَاع (ص٤٩)

٦. فصل ٤، ص٩٩.

٤	٤	سُبْحَانَ ذِی الْجَلَالِ الباذخ الْعَظِيم (ص٨٤)	سُبْحَانَ ذِی الْجَلَالِ الْعَظِيم (ص١١٧)
٥	٤	مَسْئلَةُ سَائِل (ص٩٣)	مَسْئلَةُ السَّائِل (ص١٣٣)
٦	٤	فقد دعوتُکَ (ص٨٣)	فقد دعوتُ (ص١١٤)
٧	٤	يا مَنْ لَا يعْلَمُ كَيفَ هُوَ و حَيثُ هُوَ (ص٨٥)	يا مَنْ لَا يعْلَمُ كَيفَ هُوَ أَحَدٌ إِلَّا هُوَ حَيثُ هُوَ (ص١١٨)
٨	٣٣	بفاتحة الكتاب (ص٢٠٤)	بفاتحة الكتاب **الصلوة** (ص٣٢٣)
٩	٤٧	اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أَئِمَّةِ الْمُسْلِمِين (ص٢٩٣)	اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أَئِمَّةِ الْمُسْلِمِين (ص٤٧٩)
١٠	٤٧	اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى إِمَامِ الْمُسْلِمِين (ص٢٩٣)	اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلَى إِمَامِ الْمُسْلِمِين (ص٤٧٩)

ردیف سوم و چهارم جدول بالا از مواردی هستند که چاپ منشورات الرضی در حاشیه کتاب به افتادگی آنها اشاره کرده است. در چاپ منشورات الرضی مواردی از تقطیع عبارات نیز دیده می‌شود که در حاشیه کتاب توسط محقق تذکر داده شده است؛ به‌عنوان نمونه، در چاپ آفاق از عبارت «وَ مَنْ سَبَّحَ لَكَ يا رَبَّ الْعَالَمِينَ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِين »[٧] قسمت آخر آن « مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِين» در متن چاپ منشورات الرضی وجود ندارد و در حاشیه کتاب اضافه شده است؛ و نیز از عبارت «وَ اصْطَفَيتَهُ مِنْ خَلْقِكَ وَ اصْطَفَيتَهُ عَلَى عِبَادِك» قسمت میانی آن «مِنْ خَلْقِكَ وَ اصْطَفَيتَه»[٨] در متن چاپ منشورات الرضی وجود ندارد و در حاشیه کتاب اضافه شده است.

جابه‌جایی یعنی قلب حروف، واژگان و عبارات در این دو چاپ یافت نشد. تفاوت‌های املایی و ویرایشی نیز در این دو نسخه مشاهده شده است.

٧. فصل ٣، چاپ آفاق، صفحه ٣٧ و چاپ م الرضی، ص٢٩.

٨. فصل ٤٧، چاپ آفاق، ص٣٠٩ و چاپ م الرضی، ص٥٠٩.

ه) خطبه و خاتمه

هردو چاپ دارای خطبه است. چاپ منشورات الرضی دارای ملحقاتی است که پس از اتمام فصل چهل و نهم، این ملحقات اضافه شده است. قبل از بیان ملحقات، خاتمه‌ای در حدود ۹ سطر توسط مؤلف بیان شده است. ملحقات کتاب حدود ۲٦ صفحه و شامل عناوین زیر است:

دعای کمیل در صفحه ٥٤۲، دعای ندبه در صفحه ٥٥۳، ختم کتاب که در صفحه ٥٦٦ توسط محقق نگاشته شده است و نیز دو صفحه پایانی کتاب حبس نامه‌ای است که به نظر ارتباطی با محتوای کتاب ندارد.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که اشاره شد، به نظر می‌رسد در هردو چاپ از یک نسخه استفاده شده، با این تفاوت که چاپ آفاق به‌دلیل استفاده از مصادر مختلف، از اتقان بیشتری برخوردار است. ضمن اینکه چاپ آفاق موارد اختلافی در نسخ و مصادر دیگر را در پاورقی به‌صورت دقیق‌تر گزارش می‌کند.